

מודל התמורה הדמוגרפית

תרשים המתאר את השינויים הדמוגרפיים באוכלוסיית העולם - שינויים בשיעורי ילודה ותמותה וריבוי טבעי.

שלב ראשון - בערך עד שנת 1850-1800

שיעורי ילודה גבוהים מאוד מסיבות דתיות, כלכליות, מסורתיות וחברתיות שיעורי תמותה גבוהים (רתת"ה) אבל יש בתמותה תנודות שנובעות ממצבים זמניים של מגיפה, אסון טבע או מלחמה שגורמים זמנית לכך שיש יותר תמותה מילודה. תוחלת החיים בשלב הזה קצרה. הריבוי הטבעי נמוך, ולפעמים הוא חיובי ולפעמים שלילי (בעת מגיפה או אסון טבע המוני). שום מדינה אינה מצויה בשלב זה כיום. (מאפיין את כל העולם בעבר)

שלב שני -

שיעורי הילודה נשארים גבוהים, אבל שיעורי התמותה יורדים באופן משמעותי. הריבוי הטבעי חיובי גבוה והאוכלוסייה מתרבה בקצב מהיר. תוחלת החיים עולה. התמותה יורדת בשל התפתחות שירותי הרפואה ותשתיות של מים נקיים, שיפור בתזונה, חיסונים. הילודה נשארת רבה משום שהתפיסות המסורתיות עדיין חזקות וקשה לשנות הרגלים אישיים ומסורת. כמו כן, מדינות לא מנסות לצמצם ילודה שלב זה מאפיין מדינות מתפתחות עם ראשית התפתחות כלכלית-תעשייתית. (עד 1900)

שלב שלישי

שיעורי תמותה מוסיפים לרדת ומתייצבים על ערך נמוך (אבל לא אפס כי תמיד יש מוות מזיקנה). שיעורי ילודה יורדים באופן משמעותי. הריבוי הטבעי חיובי אבל במגמת ירידה. תוחלת חיים מוסיפה לעלות. בשלב זה מדובר על מדינות מתפתחות עד מפותחות. שלב של עיור. הילודה יורדת עקב תוכניות ממשלתיות לצמצום ילודה וכתוצאה מהתפתחות כלכלית-תעשייתית שמעלה את רמת החיים, את מעמד האישה ואת רמת ההשכלה. המעבר לעיר התעשייתית ונטישת הכפר החקלאי גורם גם כן לירידה בילודה. (בין 1900-1970)

שלב רביעי

שיעורי התמותה והילודה נמוכים מאוד. יש תנודות בילודה. הריבוי הטבעי נמוך מאוד ולפעמים חיובי ולפעמים שלילי. האוכלוסייה מתרבה בקצב איטי ביותר, ויש מדינות מפותחות עם ריבוי טבעי שלילי שבהן האוכלוסייה פוחתת מדור לדור. תוחלת החיים גבוהה. מדובר על מדינות מפותחות עד מפותחות מאוד עם רמת חיים גבוהה ויציאה מהעיר לפרברים. הרפואה מאוד מפותחת. שיעורי הילודה נמוכים משום שמדובר על נשים קרייריסטיות ופועל "עיקרון DINK" – (kids no = income double) - נשים יוצאות לעבוד ולפתח קריירה על חשבון גידול ילדים ולכן גיל הנישואין עולה ותקופת הפריזון מתקצרת.

סיבות לתנודות בילודה - מסעות פרסום זמניים לעידוד ילודה והטבות לזוגות שמולידים יותר ילדים, אירועים ותאריכים מיוחדים שמקפיצים זמנית את הילודה כלפי מעלה - "בייבי בום" - שיעורי ילודה גבוהים לאחר ובעקבות מלחמות, לדוגמא באירופה לאחר מלחמת עולם השנייה, בישראל לאחר מלחמת יום כיפור (ילדי 1973), "תינוקות מילניום" (ילודה רבה במדינות מפותחות עם תחילת האלף החדש).

רוב המדינות המתפתחות נמצאות בשלב השני ותחילת שלב שלישי - משום שהתהליכים הדמוגרפיים החלו בהן רק במהלך המאה ה-20 בעקבות שליטת המעצמות הקולוניאליות, שתרמו להורדת התמותה אבל הילודה נשארה רבה. לכן הריבוי הטבעי חיובי גבוה והאוכלוסייה מכפילה את עצמה כל 25 שנים.

מדינות מפותחות נמצאות ברובן בשלב הרביעי והאחרון - משום שהתהליכים הדמוגרפיים החלו בהן כבר לפני 200 שנים, לאחר המהפכה התעשייתית, ולכן הן נמצאות כבר בסוף התהליך עם ריבוי טבעי נמוך או שלילי. * ישראל נמצאת באמצע שלב שלישי - בשל שיעורי ילודה וריבוי טבעי חיובי גבוהים יותר יחסית למדינות מפותחות אחרות - השפעת ערביי ישראל והמגזר הדתי-חרדי.

חלוקת אוכלוסיית העולם לפי ארצות מפותחות ומתפתחות (%)

האזור	1750	1850	1900	1920	1940	1960	2000
ארצות מפותחות	21.6	24.7	31.4	32.6	31.8	28.6	20.0
ארצות מתפתחות	78.4	75.3	68.6	67.4	68.2	71.4	80.0

תאר את השינויים בחלקה של כל אוכלוסייה מסה"כ אוכלוסיית העולם בין השנים 1750-2000. הסבר את הגורמים לשינויים. ב. הצג 3 תוצאות שליליות של גידול האוכלוסייה במדינות המתפתחות, וציין 2 פתרונות אפשריים.

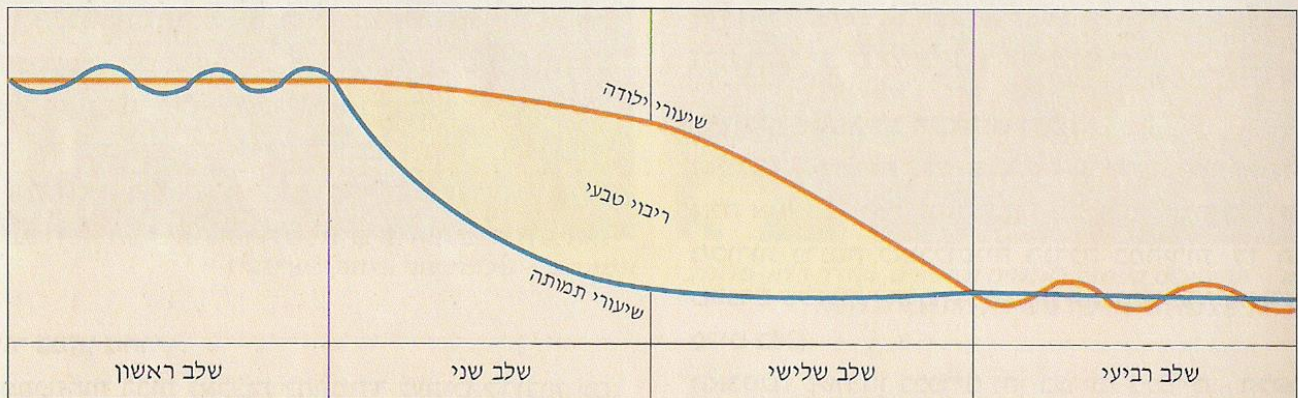
שלב	ראשון	שני	שלישי	רביעי
ש. ילודה				
ש. תמותה				
ריבוי טבעי				

- הנספח שלפניך מתאר את "מודל המעבר הדמוגרפי"
- תאר את ארבעת השלבים בהתפתחות הדמוגרפית, המתוארת בגרף, בתשובתך התייחס גם לריבוי טבעי בכל שלב.
 - מהן הסיבות ליחס בין הילודה לתמותה המתואר בכל אחד מהשלבים?
 - הסבר באיזה שלב של התפתחות דמוגרפית נתון רוב העולם המתפתח כיום, והסבר כיצד משפיע מצבו הדמוגרפי על רמת החיים של האוכלוסייה.
 - לפניך טבלת נתונים במדינות נבחרות. באיזה שלב נמצאת כל מדינה ומהי רמת הפיתוח בכל מדינה, נמק את החלטתך

מדינה	שעורי ילודה	שעורי תמותה
פקיסטן	40	9
פרו	27	7
צרפת	13	10
גרמניה	10	11

מודל התמורה הדמוגרפית - מציג שינויים דמוגרפים בעולם. ראינו כי שיעורי הילודה ושיעורי התמותה הממוצעים נמצאים בירידה בעולם כולו. אך יש להדגיש: הירידה בשיעורי הילודה איטית יותר מן הירידה בשיעורי התמותה, והיא החלה בשלב מאוחר יותר. מדוע? כי את שיעורי התמותה אפשר להוריד בקלות יחסית על ידי שימוש באמצעים טכנולוגיים שונים (כמו מתן חיסונים נגד מחלות או ריסוס בחומרים נגד מזיקים. לעומת זאת, כדי להוריד את שיעורי הילודה יש לשנות הרגלים ומנהגים חברתיים, שאינם משתנים בקלות. ראינו כי במהלך 200 השנים האחרונות אוכלוסיית העולם נתונה בשינויים דמוגרפים* גדולים ומהירים. מקובל לתאר את השינויים הדמוגרפיים שהתרחשו בעולם לאורך הזמן באמצעות דגם סכמאטי בן 4 שלבים, הנקרא **"מודל התמורה הדמוגרפית"**. שימו לב כי יש דמיון בין השלב הראשון והרביעי □ בשניהם הריבוי הטבעי של האוכלוסייה נמוך, ובכל זאת, יש הבדל גדול ביניהם. האם תוכלו לגלות בעצמכם את ההבדל? (דמוגרפיה □ מדע החוקר את גודלה ואת הרכבה של האוכלוסייה).

פריט ב25: מודל התמורה הדמוגרפית

שלב ראשון - ריבוי טבעי נמוך.
בשלב הזה, הן שיעורי הילודה והן שיעורי התמותה גבוהים, ותוחלת החיים של התושבים קצרה. התוצאה היא שהריבוי הטבעי נמוך מאוד, אם כי הוא נתון לתנודות. בתקופה שבה מתפרצת מגיפה הריבוי הטבעי יורד, ובשעה שהמגיפה נעצרת הריבוי הטבעי עולה. גידול האוכלוסייה בשלב זה איטי מאוד, ולעתים האוכלוסייה אינה גדלה כלל.

שלב שני - שיעורי התמותה יורדים והריבוי הטבעי עולה.
בשלב הזה שיעורי הילודה נשארים גבוהים, אבל שיעורי התמותה יורדים ירידה חדה. התוצאה היא - עלייה גדולה בריבוי הטבעי. אוכלוסייה הנמצאת בשלב זה גדלה בקצב מהיר.

שלב שלישי - שיעורי התמותה ממשיכים לרדת ושיעורי הילודה יורדים הולך ויורד.
בשלב הזה ישנה ירידה נוספת בשיעורי התמותה, אם כי קצב הירידה איטי מזה שהתרחש בשלב הקודם. השינוי המרכזי בשלב הזה לעומת השלבים הקודמים לו הוא הירידה החדה בשיעורי הילודה. התוצאה היא שהריבוי הטבעי נמצא בירידה, וקצב הגידול של האוכלוסייה נעשה איטי.

שלב רביעי - שיעורי תמותה נמוכים ושיעורי ילודה נמוכים; הריבוי הטבעי נמוך.
בשלב הזה שיעורי התמותה נמוכים והם אף ממשיכים לרדת, אם כי באיטיות; גם שיעורי הילודה נמוכים, אם כי הם נתונים לתנודות. התוצאה היא שהריבוי הטבעי נמוך מאוד ובאוכלוסיות אחדות קיים "ריבוי טבעי שלילי", כלומר האוכלוסייה פוחתת.

